

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

**ΜΕΛΕΤΗ
ΤΩΝ ΜΑΡΤΥΡΙΩΝ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΟΙ ΠΛΕΙΣΤΗΡΙΑΣΜΟΙ ΣΤΟΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟ ΕΘΙΜΙΚΟ ΒΙΟ

Α. Πλειστηριασμοί στην ελληνική λαογραφία

Ο πλειστηριασμός υπήρξε ανέκαθεν τρόπος εκποίησης κοινής ή κοινόχρηστης περιουσίας στις ελληνικές παραδοσιακές κοινότητες, από την περίοδο μάλιστα της οθωμανικής κατάκτησης και μετά, όταν η κοινοτική οργάνωση του Ελληνισμού ολοκληρώθηκε, και το αίτημα για την διαχείριση της κοινής περιουσίας πρόβαλε πιο επιτακτικό παρά ποτέ¹. Αλλά και στην ισχύουσα εκκλησιαστική νομοθεσία, όπου συχνά απηχούνται διατάξεις κοινοτικών κανονισμών των ελληνικών κοινοτήτων, προβλέπεται ο πλειστηριασμός ως τρόπος εκμίσθωσης ή εκποίησης της κινητής και ακίνητης περιουσίας των ναών².

Στους κώδικες των ναών, που αποτελούν συνήθως και πηγές για την θρησκευτική λαογραφία³, συχνά έχουμε μνείες πλειστηριασμών, που αφορούσαν μεν εκκλησιαστική περιουσία, πραγματοποιούνταν όμως με ανάμειξη και μέριμνα της κοινότητας, βασικό στοιχείο της οποίας αποτελούσε η ενορία, ως εκδηλώσεις του

1. Βλ. ενδεικτικά Αναγνωστήριον Καλύμνου “Αι Μούσαι”, *Κανονισμός της Δημογεροντίας της νήσου Καλύμνου - 1894*. Κάλυμνος 2000, σ. 52 όπου προβλέπεται με δημόσιο πλειστηριασμό η κατ’ έτος ενοικίαση των φιλανθρωπικών δικαιωμάτων της κοινότητος Καλύμνου.

2. Αμ. Αλιβιζάτος, *Οι ιεροί κανόνες και οι εκκλησιαστικοί νόμοι*. Εν Αθήναις 1949, σ. 668-669, όπου σχετικές διατάξεις του ΑΝ 2200/1940, κεφ. Γ', αριθμ. 42-44.

3. Προβλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, *Ενοριακοί ναοί και παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά*. Αθήνα 1995, σ. 230-237. Ο ίδιος, “Ενοριακά αρχεία και θρησκευτική συμπεριφορά. Η περίπτωση του κώδικα του Αγίου Αχιλλίου της Λάρισας”, *Πρακτικά 3ου Συνεδρίου Λαρισιαϊκών Σπουδών*. Λάρισα 1997, σ. 269-288.

κοινοτικού συστήματος⁴ με βάση το οποίο είχαν οργανωθεί οι υπόδουλοι Έλληνες. Έτσι, για παράδειγμα, στον κώδικα του ναού του αγίου Νικολάου στον Κασαμπά της Λυδίας⁵, σημειώνεται πλειστηριασμός κτημάτων για να οικοδομηθεί ο ναός των αγίων Αποστόλων (18 Ιανουαρίου 1895)⁶, ενώ στον αντίστοιχο κώδικα στο Βέξε έχουμε μνεία εκποίησης ειδών υφαντικής, ζώων, παλαιών εικόνων και πωλήσεις ή ενοικιάσεις στασιδίων στο γυναικωνίτη του ναού⁷. Στα Στέφανα της Καππαδοκίας, το 1913 εισπράχθηκαν 257 γρόσια από τον πλειστηριασμό του πανηγυριού (8 Σεπτεμβρίου) και 60 γρόσια από τον πλειστηριασμό του Πάσχα, ενώ το 1910 και το 1911 (από 12 Μαΐου ως 2 Οκτωβρίου) εισπράχθηκαν 474, 25 γρόσια από εκποιήσεις ακινήτων για το ναό ειδών⁸. Το 1866 το πανηγύρι του αγίου Δημητρίου στην Ξυλόπορτα απέφερε 21.15 γρόσια από τον πλειστηριασμό της εικόνας του αγίου⁹, ενώ παρόμοιες ειδήσεις έχουμε από πλειστηριασμούς της Σαζάλτζας¹⁰ και της Μαλακοπής¹¹ Καππαδοκίας, οι οποίες μάλιστα καθώς είναι επάλληλες μπορούν να απεικονισθούν στον ακόλουθο πίνακα:

4. Βλ. σχετικά Ιάκ. Βισβίτζης, “Ναξιακά νοταριακά έγγραφα των τελευταίων χρόνων του Δουκάτου του Αιγαίου (1538-1577)”, *ΕΑΙΕΔ* 4 (1951), σ. 124-125 όπου πλειστηριασμοί με κοινοτική ανάμειξη και συμμετοχή. Για τον κοινοτισμό στη Μ. Ασία ειδικότερα βλ. Π. Κιτρομηλίδης, “Η έξοδος της κεντρικής και νότιας Μικρασίας”, *Η Έξοδος 2. Μαρτυρίες από τις επαρχίες της Κεντρικής και Νότιας Μικρασίας*, Αθήνα 1982, σ. λδ'-λε'.

5. Για τον Κασαμπά βλ. Μ. Τζολοζόγλου, “Μονογραφία περί Κασαμπά”, *Ξενοφάνης* 6 (1909), σ. 418-423, 488-495, 521-526 και *Ξενοφάνης* 7 (1910), σ. 29-39. Κ Μαμώνη, “Χειρόγραφοι κώδικες της Εστίας Ν. Σμύρνης”, *ΜΧ* 8 (1959), σ. 252 και Κ. Ζαχόπουλος, *Περί Κασαμπά. Αχμετλή. Οργανλή Πάσας (1625-1922). Ιστορικοί σελίδες και σημειώσεις*. Αθήνα 1934, σ. 180.

6. Ματ. Κουρουπού, “Ελληνόφωνοι κώδικες του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών”, *ΔΚΜΣ* 2 (1980), σ. 234.

7. Ευ. Μπαλτά, “Καραμανλίδικοι κώδικες του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών”, *ΔΚΜΣ* 7 (1988-89), σ. 208.

8. Ματ. Κουρουπού, *ό.π.*, σ. 226. Παρόμοιες πληροφορίες υπάρχουν και στον κώδικα του ναού στο Μπερεκελί, βλ. Ματ. Κουρουπού, *ό.π.*, σ. 226. Ας σημειωθεί ότι η αναφορά στους κώδικες των ναών είναι απολύτως δεγματοληπτική.

9. Ματ. Κουρουπού, *ό.π.*, σ. 235-236.

10. Ματ. Κουρουπού, *ό.π.*, σ. 226.

11. Ματ. Κουρουπού, *ό.π.*, σ. 226.

ΣΑΖΑΛΤΖΑ (φφ. κώδικα 6/27: 105, 108, 120, 121)			
1917	10 Δεκεμβρίου	γρ. 50	πλειστηριασμός
1919	23 Απριλίου	γρ. 15	πλειστηριασμός αγίου Γεωργίου
1919	6 Ιανουαρίου	γρ. 20	πλειστηριασμός Θεοφανίων
1919	28 Μαρτίου	γρ. 15	πλειστηριασμός Πάσχα
1921	6 Ιανουαρίου	γρ. 5	πλειστηριασμός Θεοφανίων
1920	28 Μαρτίου	γρ. 20	πλειστηριασμός Πάσχα
ΜΑΛΑΚΟΠΗ (φφ. κώδικα 33/22: 39, 27)			
1857	6 Ιανουαρίου	γρ. 39	πλειστηριασμός Θεοφανίων
1876	9 Νοεμβρίου	γρ. 27	πλειστηριασμός Ταξιαρχών

Παρόμοιες πληροφορίες έχουμε από τη Μυρακλή¹² και την Αρτάκη¹³, ενώ στον κώδικα της μονής αγίων Αναργύρων και Αναλήψεως του Γκέλβερι, που σώζεται στο “Κέντρο Καππαδοκικών Μελετών” της Νέας Καρβάλης υπάρχουν επάλληλες εγγραφές εσόδων από διάφορους πλειστηριασμούς (φφ. 1, 3, 8, 40, 42) που καλύπτουν τα έτη 1905-1920 και αφορούν αφιερώματα, ζώα, δικαίωμα περιφοράς σταυρού και εικονίσματος στο πανηγύρι, τρόφιμα (καϊμάκι) και τιμαλφή¹⁴. Ιδιαίτερως ενδιαφέρουσα είναι η μνεία των ποσών που απέφεραν οι πλειστηριασμοί αυτοί και η πληροφορία για έσοδα πλειστηριασμών από τον τεκέ της Μαμασού, που τα διαχειριζόταν η “Αδελφότης Αγίου Κωνσταντίνου Μαμασού” (φ. 35: ποσό 84.290 γρ. για το διάστημα 1884-1924), αφού το συγκεκριμένο θρησκευτικό ίδρυμα αποτελεί σπουδαία περίπτωση σύγχρονου θρησκευτικού συγκρητισμού¹⁵, που χρειά-

12. Π. Χατζημωυσής, “Το αρχείο της κοινότητας Μυρακλής”, *ΜΧ* 18 (1988), σ. 309-318. Α. Παπακυπαρίσσης, *ό.π.*, σ. 329.

13. Ιπ. Μακρής, “Λαογραφικά Αρτάκης”, *ΜΧ* 7 (1957), σ. 224-225. Α. Παπακυπαρίσσης, *ό.π.*, σ. 330. Ο Παπακυπαρίσσης χρησιμοποίησε συστηματικά τέτοιο αρχειακό υλικό στη μελέτη του, βλ. *ό.π.*, σ. 327-329 και σημ., όπου αναλυτικά στοιχεία αυτών των χειρογράφων.

14. Για το υλικό αυτό βλ. *Κώδιξ* 1 (1995), σ. 8, από το αρχείο Σταύρου Αντωνιάδη, φάκ. 1, αρ. 5-16 και *Κώδιξ* 2 (1995), σ. 12-13, 22-25, όπου και σχετικές μνείες πλειστηριασμών.

15. Πρβλ. Sp. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the process of islamization from the eleventh through the fifteenth century*. Berkeley 1971, σ. 481-496 και, παλαιότερα, Β. Τατάκης, *Η συμβολή της Καππαδοκίας στη χριστιανική σκέψη*. Αθήνα 1960, σ. 18-24. Α. Μαραβά-Χατζηνικολάου, *Ο άγιος Μάμας*. Αθήνα 1953, σ. 60-61.

ζεται ιδιαίτερη μελέτη.

Φυσικά το φαινόμενο απαντά σε ολόκληρο σχεδόν τον Ελληνισμό, δεν περιορίζεται στην Μικρά Ασία ή την Καππαδοκία: Στη Νίσυρο έχουμε εκποιήσεις εκκλησιαστικής περιουσίας για να χτιστεί ο ναός και το σχολείο¹⁶, στη Σύμη μαρτυρείται συχνή εκποίηση αφιερωμάτων στη μονή του Ταξιάρχη Μιχαήλ του Πανορμίτη¹⁷, ενώ σε χωριά των Ιωαννίνων κτήματα έβγαιναν σε πλειστηριασμό¹⁸. Πρόκειται για μια ακόμη όψη των οικονομικών σχέσεων πιστού και ενορίας¹⁹, που υπήρξαν συχνές στενές και κάποτε περιπλοκές, καθώς συχνά συνδέονταν και με την οικονομική ενίσχυση της εκπαίδευσης, η οποία βρισκόταν κάτω από κοινοτική μέριμνα και, συνήθως, εκκλησιαστική επίβλεψη. Έτσι, τα έσοδα των πλειστηριασμών και των κάθε λογής προσφορών των πιστών προς το ναό (δίσκος, δωρεές κ.λπ.) συχνά κατέληγαν στο ταμείο της κοινότητας για να πληρωθούν οι μισθοί των δασκάλων και τα λειτουργικά έξοδα των εκπαιδευτηρίων που η κοινότητα διατηρούσε και λειτουργούσε: τα παραδείγματα δύο αλύτρωτων περιοχών, της Παμφυλίας στη Μικρά Ασία²⁰ και της Ανατολικής Ρουμελίας²¹ είναι ενδεικτικά και διαφωτιστικά για την χρήση αυτή των κάθε είδους εκκλησιαστικών εσόδων ανάμεσα στα οποία συμπεριλαμβάνονται και τα προϊόντα των πλειστηριασμών.

Ας σημειωθεί εδώ ότι συχνά οι αρχαιακές πηγές και οι έμμεσες αναφορές αποτελούν την μόνη πηγή μας για ορισμένες περιπτώ-

16. Χ.Μ. Κουτελάκης, "Τα Νικιά της Νισύρου 1760-1948 μέσα από το αρχείο του Σταύρου Χαρτοφύλη", *Νισυριακά* 12 (1993), σ. 153: 1834, 1850, 1865.

17. Σωτ. Αγαπητίδης, "Τα οικονομικά της εν Σύμη μονής του Ταξιάρχου Μιχαήλ του Πανορμίτου", *ΔΑ* 5 (1970), σ. 13.

18. Χρ. Α. Λώλης, *Βίος ατομικός και ιστορία του χωριού Λιγκιάδων* (εισαγωγή-επιμέλεια Βασ. Νιτσιάκος). Γιάννινα 1999, σ. 92

19. Ενδιαφέρουσα μορφή αυτής της σχέσης αποτελούν και τα ιδιαίτερα νομίματα που εξέδιδαν διάφοροι ναοί, βλ. Γ.Ν. Αικατερινίδης, "Εκκλησιαστικά νομίματα επί τουρκοκρατίας. Η περίπτωση της Σαμοθράκης", *ΠΕΣΛΒΧ*. Θεσσαλονίκη 1989, σ. 11-13, όπου και η σχετική παλαιότερη βιβλιογραφία.

20. Β. Βογιατζόγλου, *Η Αλάια της Μ.Ασίας (Το Κορακήσιον της Παμφυλίας)*. Αθήνα 1995, σ. 89.

21. Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η ελληνική εκπαίδευση στη Βουλγαρία (1800-1914). Η ιστορία, οι δομές και ο ρόλος της*. Θεσσαλονίκη 1997, σ. 141-142, και σ. 160-161 σημ. 73-75, όπου η σχετική βιβλιογραφική στήριξη.

σεις πλειστηριασμών καθώς οι συλλογείς συχνά λογόκριναν το έθιμο θεωρώντας το ασεβές, απλοϊκό ή πάντως κατώτερο της εικόνας που ήθελαν να σχηματίσει ο αναγνώστης τους για τον παραδοσιακό πολιτισμό της ιδιαίτερής τους πατρίδας, τον οποίο περιέγραφαν. Ως οικονομικό ζήτημα ο πλειστηριασμός εθεωρείτο αντιπνευματικός, ανάρμοστος προς την ιερότητα μιας μεγάλης εορτολογικής στιγμής κατά την οποία ετελείτο (Θεοφάνια, Πάσχα κ.λπ.) αλλά και άσχετος, ίσως μάλιστα και αντίθετος, προς την προσπάθεια θήρευσης αρχαίων επιβιωμάτων στη λαϊκή μας λατρεία, που προσδιόρισε συχνά την ερασιτεχνική λαογραφία, ιδίως μάλιστα εκείνην της προεπιστημονικής φάσης των λαογραφικών σπουδών²². Στο πλαίσιο αυτό συχνά μνημονεύονται όλα τα υπόλοιπα έθιμα π.χ. των Θεοφανίων (ρίξιμο του σταυρού στο νερό, περιφορά του στα σπίτια του χωριού απ' αυτόν που τον ανέσυρε κ.λπ.) παραλείπεται όμως ο πλειστηριασμός, τον οποίο μαντεύουμε ή υποθέτουμε, αν δεν έχει αποτυπωθεί στις ενοριακές αρχειοκές πηγές του κάθε τόπου²³.

Στην μελέτη του Μηνά Αλεξιάδη που προαναφέρθηκε²⁴ μνημο-

22. Για την ιδεολογία αυτή βλ. Μ.Γ. Μερακλής, “Ο Φαλλμεράγερ και η ελληνική λαογραφία”, στο Ευ. Χρυσός (επιμ), *Ένας νέος κόσμος γεννιέται. Η εικόνα του ελληνικού πολιτισμού στη γερμανική επιστήμη κατά τον 19ο αι.* Αθήνα (1996), σ. 269-276.

23. Απ' αυτό μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι περιπτώσεις πλειστηριασμών ήταν πολύ περισσότερες απ' αυτές που σώζονται στη λαογραφική βιβλιογραφία ή στο ανέκδοτο πρωτογενές λαογραφικό υλικό που χρησιμοποιήσαμε εδώ.

24. Η μελέτη αυτή κρίθηκε από την ελληνική επιστήμη: *ΔΧ* 4 (1978), σ. 342 (Ι.Μ. Χατζηφώτης). *ΚΜ* 1 (1979), σ. 372-373 (Ε.Γ. Πρωτοφάλης). *ΚΜ* 2 (1981), σ. 356-357 (Παν. Καμηλάκης). *Λαογραφική Κύπρος* 28-30 (1980), σ. 184-185 (Αντ. Καλογήρου) και *Νισυριακά* 9 (1984), σ. 335-336 (Μιχ. Αρφαράς). Από τις παραπομπές που έγιναν στη μελέτη βλ. Δ.Σ. Λουκάτος, *Εισαγωγή στην ελληνική λαογραφία*. Αθήνα 1978², σ. 315. Ευρ. Αντζουλάτου-Ρετσίλα, *Τα στέφανα του γάμου στη νεώτερη Ελλάδα*. Αθήνα 1980, σ. 49, 141. Ι.Μ. Χατζηφώτης, *Πάτμος η ιερή*. Αθήνα 1980, σ. 63. Ο ίδιος, “Έθιμα της νέας Τρίτης στο νησί της Πάτμου”, *ΔΧ* 8 (1983), σ. 274-275. R. Brednich (επιμ.), *International Folklore and Folklife Bibliography*. GmbH-Bonn 1981, σ. 365. Κ. Γιαγκουλλής, “Οι πουητάφρηδες ως δημοσιογράφοι”, *Νέα Εποχή* 168-169 (1984), σ. 250. Μ.Γ. Μερακλής, *Ελληνική λαογραφία* 2. *Ήθη και έθιμα*. Αθήνα 1986, σ. 162. Ε. Καρποδίνη-Δημητριάδη, *Η θρησκευτική συμπεριφορά των κατοίκων της Κέας*. Αθήνα 1988, σ. 129. Οι παραπομπές αυτές δείχνουν και το ενδιαφέρον του ελληνικού επιστημονικού χώρου για το θέμα μας.

νεύονται ενδεικτικά και περιπτώσεις άλλων εθιμικών πλειστηριασμών, από διάφορους ελληνικούς τόπους. Ως σχήμα οικονομικής δράσης άλλωστε οι πλειστηριασμοί ήταν γνωστοί και ενεργοί ήδη από τον 16 αιώνα, ιδίως στις βενετοκρατούμενες περιοχές²⁵. Σε ορισμένες περιοχές οι ληστές έβγαζαν σε δημοπρασία τα υπάρχοντα των αιχμαλώτων τους, ανάμεσα στα μέλη της ομάδας τους, και συγκέντρωναν χρήματα για τα έξοδα της συμμορίας²⁶. Στη Θράκη πάλι δημοπρατούσαν κάθε χρόνο τα “δέκατα” της παραγωγής των σιτηρών²⁷, ενώ συνηθέστατη είναι η πληροφορία ότι η εκκλησιαστική επιτροπή εκποιούσε με πλειστηριασμό αφιερώματα, για να επισκευάσει ή να ανοικοδομήσει τον ενοριακό ναό²⁸. Αλλού εξαγόραζαν με πλειστηριασμό τους φόρους της κοινότητας, και ο πλειοδοτήσας ονομαζόταν “μουλτεζίμ’ς”²⁹, ενώ και στην Άνω Ζώδια της Μόρφου στην Κύπρο με πλειστηριασμό ενοικιάζαν για ένα χρόνο τα χωράφια της εκκλησίας, ο οποίος γινόταν στο καφενείο του χωριού, μετά την δημόσια ανακοίνωση στο χωριό από τον τελάλη της κοινότητας³⁰.

Συχνά στις αρχειακές πηγές μνημονεύονται οι δια πλειστηριασμών εκποιήσεις των περιουσιακών στοιχείων ενός ναού³¹, με σκοπό την ενίσχυση του εκκλησιαστικού ταμείου, ενώ άλλοτε πλειοδοτούνται τάματα, πρόβατα και λάδι³², που προσφέρθηκαν

25. Φ. Μπαρούτσος, “Δημόσιοι πλειστηριασμοί και διατηρήσεις ως μέσο επίλυσης των οικονομικών διαφορών στη βενετική κτήση του Χάνδακα κατά το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα. Παράλληλοι ή συμπληρωματικοί δρόμοι;”, *Πρακτικά Α' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών “Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση (1453-1981) 2*. Αθήνα 1999, σ.21-28.

26. Αλ. Χατζηγάκης, *Τ' Ασπροπόταμο Πίνδου. Λαογραφικά*. Αθήνα 1965, σ. 54.

27. Δ. Παπουλιάς, *Μέση-Ψαθιά-Βερώνη-Εύανδρο. Οι αλησμόνητες πατρίδες της Ανατολικής Θράκης*. Κομοτηνή 1998, σ. 61-62.

28. Δ. Παπουλιάς, *ό.π.*, σ. 98.

29. Κ. Χατζόπουλος, “Λαογραφικά χωριού Αντρεάντων”, *ΑΠ* 28 (1966), σ. 318-319.

30. Πληροφορία κ. Ανδρ. Βοσκού (1978)· πρβλ. Γ.Π. Γκίκας, *Ντελάληδες. Έρευνα και Χρονικό*. Αθήνα 1983, σ. 28-31, για το ρόλο των ντελάληδων στους κοινοτικούς πλειστηριασμούς.

31. Κ. Μυρτίλος-Αποστολίδης, “Η ιερά της Φιλιππουπόλεως μητρόπολις και οι κώδικες αυτής”, *ΑΘΛΓΘ* 6 (1939-40), σ. 69.

32. Πολ. Παπαχριστοδούλου, “Πανηγύρια και αγιάσματα-εσνάφια, γειτόνια, χατζιλίκι, νείρατα, ρακί, κέφια”, *ΑΘΛΓΘ* 11 (1944-45), σ. 166.

από τους πιστούς στο ναό. Η διαδικασία άλλωστε αυτή προβλέπεται και από πολλούς κανονισμούς ελληνικών κοινοτήτων, συνταγμένους κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, όπου ρητώς αναφέρεται ο πλειστηριασμός ως τρόπος εκποίησης ή ενοικίασης της εκκλησιαστικής περιουσίας· ενδεικτικά αναφέρω τον κανονισμό της κοινότητας Βερροίας (1903)³³, τον ανάλογο κανονισμό της ίδιας πόλης του 1912³⁴, τον κανονισμό της Νάουσας (1912)³⁵ και τον κανονισμό της ορθόδοξης κοινότητας Κοζάνης (1895)³⁶.

Δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις κατά τις οποίες οι πλειστηριασμοί αφιερωμάτων γίνονταν με τη συμμετοχή παιδιών, που επιδείκνυαν στην κοινότητα τα εκπλειστηριαζόμενα είδη³⁷ ή συνδέονταν με παγιωμένα έθιμα λατρείας συγκεκριμένων ελληνικών περιοχών (λιτανείες, περιφορές κ.λπ.)³⁸. Ίσως μάλιστα το αγωνιστικό πνεύμα που επιδεικνύεται σε ορισμένες περιπτώσεις πλειστηριασμών να συνδέεται, στη λαϊκή ψυχολογία, με την πάλη και τον ανταγωνισμό, ένα στοιχείο που συχνά απαντά σε έθιμα και λαϊκά δρώμενα των βαλκανικών λαών σχετικά με την λαϊκή λατρεία³⁹, κατά τα οποία ο πιστός προσπαθεί να προσλάβει το θείον ανταγωνιζόμενος με τους συνανθρώπους του, που συμμετέχουν επίσης στην ίδια πίστη και στην ίδια λατρεία. Είναι μάλιστα ενδεικτικό πως αυτό ακριβώς το στοιχείο του ανταγωνισμού συντελεί ώστε οι εθνικοί πλειστηριασμοί να έχουν περάσει τόσο στους μουσουλμάνους της ελληνικής Θράκης⁴⁰, όσο και σε υπόλοιπους

33. Χαρ. Παπαστάθης, *Οι κανονισμοί των ορθόδοξων ελληνικών κοινοτήτων του οθωμανικού κράτους και της διασποράς* 1. Θεσσαλονίκη 1984, σ. 224.

34. Χαρ. Παπαστάθης, *ό.π.*, σ. 238.

35. Χαρ. Παπαστάθης, *ό.π.*, σ. 261.

36. Χαρ. Παπαστάθης, *ό.π.*, σ. 383-384.

37. Πρβλ. Γ.Ν. Αικατερινίδης, "Το παιδί σε εθνικούς αγερμούς και ευετηρικά δρώμενα", στο Β.Δ. Αναγνωστόπουλος (επιμ.), *Λαϊκή παράδοση και παιδί*. Αθήνα 1999, σ. 57-68.

38. Πρβλ. Γ.Ν. Αικατερινίδης, "Ο εορτασμός του αγίου Γεωργίου εις Νέον Σούλι Σερρών", *Σερραϊκά Χρονικά* 5 (1969), σ. 129-148. Ο ίδιος, "Έαρινά έθιμα λαϊκής λατρείας εις την περιοχήν Σερρών", *ΠΑ ΣΛΒΧ*. Θεσσαλονίκη 1975, σ. 54-59.

39. Βλ. Β. Πούχνερ, *Λαϊκό θέατρο στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια (συγκριτική μελέτη)*. Αθήνα 1989, σ. 45-52.

40. Π. Κυρανούδης, "Πολυάριθμα χριστιανικά στοιχεία... το παράδειγμα των Μπεκτασήδων και οι σχέσεις τους με την ορθόδοξη Εκκλησία", *Επιλογές* (Μάιος 1995), σ. 25.

χριστιανικούς ή μουσουλμανικούς πληθυσμούς της βαλκανικής χερσονήσου, αλλά και της νοτιοανατολικής Ευρώπης γενικότερα⁴¹.

Συχνά παρατηρούνται μάλιστα μαγικοί και συμβολικοί μετασχηματισμοί των όρων και των στοιχείων του πλειστηριασμού· έτσι, σε χωριά της Δράμας οι πετσέτες που προσφέρονται τη Μεγ. Πέμπτη στον σταυρό δεν εκπλειστηριάζονται, αλλά επιστρέφουν στους ιδιοκτήτες τους για να σκουπίζονται όταν αρρωστήσουν, με την πίστη ότι θα γιατρευτούν⁴². Στα αναστενάρια πάλι, το δέρμα του θυσιαζόμενου ζώου αντί να εκπλειστηριαστεί δίνεται δωρεάν, ως ευλογία, στην κοινότητα⁴³, καθώς εδώ η άρση της διαδικασίας του πλειστηριασμού έχει ιαματικούς και ευετηρικούς σκοπούς. Αλλά και όταν εκπλειστηριάζεται το δικαίωμα κρατήματος της εικόνας ή του λαβάρου, εκπλειστηριάζεται μαζί και το κοινωνικό γόητρο (prestige) που συνεπάγεται το κράτημα αυτό, ίσως μάλιστα κυρίως το γόητρο είναι που δημοπρατείται, όπως φαίνεται από σχετικές αναφορές διαφόρων ελληνικών περιοχών, στις οποίες τονίζεται ο σεβασμός που προσποριζόταν όποιος κρατούσε την εικόνα, δίπλα στον παπά, σε εκκλησιαστικές πομπές και λιτανείες⁴⁴.

Μια ακόμα παρατήρηση: οι αντιδράσεις ανωτέρων κληρικών με σκοπό την κατάργηση του εθίμου, που θα τις δούμε στη συνέχεια, φαίνεται να έχουν μια στέρηση θεολογική βάση. Οι ιεροί κανόνες επιβάλλουν ότι η εκκλησιαστική περιουσία κάθε είδους δεν εκποιείται, ούτε πωλείται, αλλά και ότι απαγορεύεται η πώληση ειδών στον περίβολο ενός ναού⁴⁵ (κι ήταν στους περιβόλους ή στους νάρθηκες που κατά κύριο λόγο πραγματοποιούνταν οι εθιμικοί εκκλησιαστικοί πλειστηριασμοί). Τις απόψεις αυτές επανα-

41. Πρβλ. σχετικά Dr. Antonijević, "A contribution to the study of the Folklore ritual substratum in the Balkans", *Balcanica* 13-14 (1982-83), σ. 415-418. T. Džidžev, "Kolednite običaj i rumānci i bālgari", *Bālgarska Etnografija* 13: 2 (1987), σ. 26-34. S. Stojkov, "Kām proučvaneto na edna obštatema v bālgarskija i grāckija folklor", *Bālgarski Folklor* 21: 3 (1985), σ. 29-43.

42. T. Θεοδωρίδου, *Αναζητήσεις στο δραμινό χώρο*. Δράμα 1985, σ. 64.

43. Πολ. Παπαχριστοδούλου, "Τ' αναστενάρια από νέα στοιχεία του 1952 (Μαΐου 21)", *ΑΘΛΓΘ* 18 (1953), σ. 149-150.

44. Δημ. Λαζαρίδης, "Λαογραφικά του χωρίου Καπίκιοι Τραπεζούντος", *ΑΠ* 19 (1954), σ. 254.

45. Παντελεήμων Καρανικόλας μητροπολίτης Κορινθίας, *Κλεις των ιερών κανόνων της ανατολικής ορθοδόξου Εκκλησίας*. Αθήνα 1970, σ. 383-384.

λαμβάνουν μάλιστα εκκλησιαστικοί συγγραφείς ως και την όφιμη τουρκοκρατία⁴⁶, οπότε και άνθιζαν οι πλειστηριασμοί στον εθιμικό βίο του ελληνικού λαού.

Διάθεση απείθειας προς τους ποιμένες; μάλλον μια προσαρμογή στην οικονομική πραγματικότητα και μια διατήρηση τελετουργικών μορφών —είναι άλλωστε γνωστή η αγάπη του παραδοσιακού ανθρώπου για την εθιμική τελετουργία⁴⁷— που στη λαϊκή συνείδηση δεν αντιμάχονταν την ευλάβεια και την ευσέβεια, παρά τις τυχόν αρχιερατικές καταδίκες. Εξάλλου, σε παρόμοιες διεργασίες στηρίζεται και η ανά τους αιώνες διατήρηση παλαιών (ακόμη και με προχριστιανική καταγωγή) εθιμικών μορφών στην παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά του ελληνικού λαού.

46. Χαρακτηριστική η περίπτωση του Αθανασίου του Παρίου, βλ. Κ.Α. Μανάφης, “Αθανασίου του Παρίου ανέκδοτος διατριβή “Περί του ανίσως πρέπει τινάς να αφιερώνη εις τον ναόν του Θεού τα εις κοινήν ελθόντα χρήσιν, ήγγουν εκείνα, όπου αυτός πρότερον ή εφόρεσεν ή άλλως πως εμεταχειρίσθη”, *Πρακτικά Επισημονικού Συνεδρίου “Η Εκατονταπυλιανή και η χριστιανική Πάρος”*. Πάρος 1998, σ. 446, 452.

47. Μ.Γ. Μερακλής, *Ελληνική λαογραφία 2 ... ό.π.*, σ. 10-11.

Β. Εθιμικοί πλειστηριασμοί άλλων λαών

Πλειστηριασμοί με εθιμική τάξη υπάρχουν βεβαίως και σε άλλους, πλην των Ελλήνων, λαούς. Η παρούσα μελέτη δεν έχει όμως σκοπό την συγκριτική μελέτη του εθίμου, γι' αυτό και όσα θα αναφερθούν στη συνέχεια έχουν μάλλον πληροφοριακό χαρακτήρα και συμβάλλουν στην πλαισίωση του εθίμου, οπωσδήποτε όμως δεν αποτελούν εξαντλητική μελέτη της παρουσίας πλειστηριασμών στον παραδοσιακό πολιτισμό διαφόρων λαών.

Από την Αγγλία έχουμε πληροφορίες για πλειστηριασμό κτημάτων με τη χρήση αναμμένου κεριού, το οποίο σηματοδοτεί και το διάστημα υποβολής προσφορών, καθώς ο πλειστηριασμός λήγει μόλις το κεριό σβήσει¹. Ο R.W. Patten χρονολογεί το έθιμο στα τέλη του 15ου αιώνα², ανάλογες δε εθιμοταξίες πλειστηριασμών έχουμε και στον ελληνικό χώρο, όπως θα φανεί στη συνέχεια. Στη Γαλλία γίνονται πλειστηριασμοί ψαριών, με έντονο μάλιστα εθιμικό χρώμα³, ενώ στον γαλλικό χώρο οι πλειστηριασμοί αγαθών είναι συχνοί, με χρήση μάλιστα παγιωμένων εθίμων στη διεξαγωγή τους⁴. Το ίδιο συμβαίνει στους αγγλόφωνους του Καναδά⁵, στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής⁶, στους Γερμανούς⁷ και στη βελγική Βαλλονία⁸, όπως επίσης και στην Ελβετία⁹, όπου και πάλι χρησι-

1. R.W. Patton, "Tatworth Candle Auction", *Folklore* 81 (1970), σ. 132-135.

2. R.W. Patton, "Chedzoy Candle Auction", *Folklore* 82 (1971), σ. 60-61.

3. Jacq. Matras-Guin, "Vente aux enchères et tirage au sort dans les criées en gros du poisson", *Ethnologie Française* 17 (1987), σ. 227-234.

4. J. Rémy, "La Canne et le marteau. Le cercle enchanté des Ventes aux enchères", *Ethnologie Française* 23 (1993), σ. 562-578. Επίσης βλ. A. Quemin, "L' Espace des Objets. Expertises et enchères à Drout-Nord", *Genèses* 17 (1994), σ. 52-71.

5. R. Thurgood, "You don't want to buy it, you want to borrow it". Humour in the Prince Edward Island auctioneer's performance", *Canadian Folklore/Folklore Canadien* 16: 2 (1994), σ. 103-104.

6. W.H. Jansen, "Down Our Way: Who'll Bid Twenty?", *Kentucky Folklore Record* 2 (1956), σ. 113-121.

7. H. Meise, "Versteigerung bei brennender Kerze", *Ravensberger Blätter* 21 (1961), σ. 296 and J. Dietz, "Rauhe Sitten bei der Mailehenversteigerung", *Rheinisch-Westfälische Zeitschrift für Volkskunde* 3 (1956), σ. 94-99.

8. J. Vandereuse, "Le passage des braguètes", *Nouvelle Revue Wallonne* 8 (1956), σ. 20-24.

9. J. Surdez, "Enchères d' immeubles "aux trois feux" dans les Frances - Montagnes", *Folklore Suisse* 38 (1948), σ. 38-39.

μοποιείται το κερί, σύμφωνα με όσα αναπτύχθηκαν παραπάνω.

Οι περιπτώσεις βεβαίως αυτές δεν έχουν άμεση σχέση με την θρησκευτική ζωή των αντίστοιχων λαών, όπως συμβαίνει στους νεοελληνικούς εθιμικούς εκκλησιαστικούς πλειστηριασμούς. Αντιθέτως, άμεση σχέση με το εορτολόγιο παρατηρείται στους εθιμικούς πλειστηριασμούς των βαλκανικών λαών: Στην Βόρεια Ήπειρο και στην Αλβανία μαρτυρούνται πλειστηριασμοί στα ορθόδοξα χωριά του Ντεβόλι, στην Κορυτσά, κατά τα Θεοφάνια¹⁰ καθώς και προσφορές χρημάτων κατά τις θυσίες στο Τομόρι του Μπερατίου¹¹. Στη Βουλγαρία κατά το Πάσχα και κατά την εορτή του αγίου Γεωργίου (6 Μαΐου, σύμφωνα με το παλαιό ημερολόγιο) προσφέρουν αρνιά στους ναούς, και κατόπιν αυτά βγαίνουν σε πλειστηριασμό, και τα χρήματα ενισχύουν το εκκλησιαστικό ταμείο¹². Αλλά και οι ορθόδοξοι Σέρβοι της Βοσνίας βγάζουν σε πλειστηριασμό το δικαίωμα να κρατήσουν το σταυρό, τις εικόνες, το λάβαρο του ναού και τον επιτάφιο τη Μεγ. Παρασκευή, φτάνοντας μάλιστα σε μεγάλα ποσά (200.000-300.000 δηνάρια)¹³.

Το έθιμο έχει περάσει και στους μουσουλμάνους Πομάκους των Βαλκανίων, οι οποίοι προσφέρουν τα δέρματα των ζώων που σφάζουν κατά το κουρμπάν μπαϊράμ στο ιεροσπουδαστήριο του Εχίνου Ξάνθης, όπου μετά βγαίνουν σε δημοπρασία προς όφελος του ιερού ιδρύματος¹⁴, ή κατά το ραμαζάνι προσφέρουν ενδύματα και φαγώσιμα, που κατόπιν βγαίνουν σε πλειστηριασμό, και τα

10. Vasil Xhaçka, "Disa zakone të festave Kalendarike në Devoll", *Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës-Shkencat Shoqërore* 3 (1959), σ. 268-274. Πρβλ. Γ.Δ. Παναγιώτου, "Λαογραφική βιβλιογραφία του βορειοηπειρωτικού χώρου 1945-1997", *EKEEL* 28 (1987-98), σ. 182, αρ. 43.

11. Petrit Basha, "Kulti i Tomorrit", *Kultura Popullore* 1-2 (1994), σ. 197-201. Πρβλ. Γ.Δ. Παναγιώτου, *ό.π.*, σ. 246, αρ. 345.

12. Συνήθως, πάντως, τις εικόνες στις λιτανείες κρατούν όσοι το έχουν τάξει ή όσοι έχουν προβλήματα υγείας (πληροφορία κ. Αγκόπ Καραμπετιάν από τη Στενήμαχο και το Χάσκοβο).

13. Πληροφορίες του επισκόπου της Šumadija Σάββα (σε επιστολή της κας Jon. Djordjević-Jovanović, Νοέμβριος 2000), ο οποίος μάλιστα συνδέει το έθιμο με την υπαγωγή των Σέρβων αυτών στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

14. Π.Δ. Θεοχαρίδης, *Πομάκοι. Οι μουσουλμάνοι της Ροδόπης*, Ξάνθη 1995, σ. 354, και φωτ. 185.

έσοδα κατατίθενται στο ταμείο του τζαμιού¹⁵, για να αντιμετωπιστούν ποικίλα έξοδα. Τέλος πρέπει να σημειωθεί ότι ανάλογες μορφές οικονομικών σχέσεων του πιστού με το ναό ή με το τέμενος υπάρχουν σε όλους σχεδόν τους λαούς των Βαλκανίων¹⁶, όπως και στους Έλληνες, και ότι οι μορφές αυτές παροχών ορίζουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο υπάρχουν και λειτουργούν οι εθιμικοί εκκλησιαστικοί πλειστηριασμοί στα Βαλκάνια.

Θα πρέπει εδώ να αναφέρουμε ότι οι προσφορές αυτές συνήθως συνδέονται με την παραδοσιακή αγιολατρεία, αφού δίνονται ως προσφορές προς το ναό κατά τη γιορτή συγκεκριμένων αγίων¹⁷. Τέλος, σε παραδόσεις και διηγήσεις διαφόρων λαών αναφέρεται η δημοπρασία ενδυμάτων που οδηγεί άπληστους Εβραί-

15. Μ.Γ. Βαρβούνης, *Η καθημερινή ζωή των Πομάκων. Λαογραφία, εθνική συνείδηση και θρησκευτική ταυτότητα. Το παράδειγμα του χωριού Κύκνος της Ξάνθης*. Αθήνα 1997, σ. 73, 77.

16. Βλ. χαρακτηριστικά: Dr. Antonijević, “Zajedničko u narodnoj religiji Grkai južnih Slovena”, *Balkanica* 8 (1977), σ. 681-693. A. Çetta-Rp.Berisha-A.Berisha, “Këngë dhe rite festash të motmotit”, *Gjurmime Albanologjike-Folklor dhe Etnologji* 6 (1978), σ. 217-304. N. Kolev, “Prinos v izsledvaneto na moldavskite novogodišni praznici”, *Balgarski Folklor* 3:1 (1977), σ. 91-92. M. Raptis, *Folklorot na Janovenskite sela vo Kostursko*. Skopja 1977, σ. 117. M. Benovska, “Kãm proučvaneto na obrednoto vreme i obrednija Kalendar”, *Balgarski Folklor* 5:3 (1979), σ. 21-30. N. Mizov, “Praznici, obredi i rituali”, *Balgarska Ethografija* 4:2 (1979), σ. 3-20. M. Maj-A. Zambrzyckakunachowicz, “Obrzędowa wymiana darów w Kulturze ludowej”, *Etnografia Polska* 29: 1 (1985), σ. 93-98. M. Nikolčovska, “Pashalnata tradicija na isljamiziranoto balgarsko nasele nie na Iztočnite Rodopi”, *Balgarski Folklor* 12: 4 (1986), σ. 39-44. M. Bouille, “Les anciennes processions du Jeudi Saint et du Vendredi Saint”, *Cerca* 36 (1967), σ. 133-137. M. Vasileva, στον τόμο *Dobrudža. Etnografski, folklorni i ezikovi prouckanija*. Sofia χ. χρ., σ. 125 κ. έξ. M. Eröz, “Türk boyklarında-Kansiz kurban-geleneği”, *Türk Kültürü* 211-214 (1980), σ. 17-22. V. Stojanova, “Narodni kalendarni praznici vav Varna of Kraja na XIX do vtoroto desetiletie na XXv”, *Balgarska Etnografija* 5:1 (1980), σ. 35-43.

17. P.G.J., “Traditie gebruiken Sint Hubertus in Muiderberg”, στον τόμο *Bij geloof*. Hilversum 1991, σ. 191-209. R. Popov, *Svetci bliznaci v balgarskija naroden kalendar*. Sofia 1991, σ. 176 G. B. Bronzini, “Santi taumaturghi e taumaturgia dell’es voto”, *Lares* 55 (1989), σ. 5-56. Olga Nagy, “Az egyházi tanitástól eltérő szokások az erdélyi reformatus népi vallássosságban”, στο *Vallási néprajz* 4. Budapest 1990, σ. 279-315. K. Turner-S. Serif, “Giving an Altar: the ideology of reproduction in a St. Joseph’s day feast”, *Journal of American Folklore* 100 (1987), σ. 446-460. E. Kerebidarska, “Kalendarni praznici i običai v Iztočnite Rodopi. Po materiali ot Kru-movgrdskoi Momčilovgradsko”, *Rodopski Sbornik* 6 (1987), σ. 83-104.

ους στην κόλαση¹⁸, η δημοπράτηση των υπαρχόντων κάποιου¹⁹ και το ρίξιμο των Εβραίων στην κόλαση κατόπιν δημοπρασίας²⁰.

Όπως παραπάνω αναφέρθηκε δεν προχωρούμε εδώ σε συγκριτική μελέτη του εθίμου στους βαλκανικούς λαούς, αλλά σε δειγματοληπτική παράθεση στοιχείων από γειτονικούς και ευρωπαϊκούς λαούς, για να καταφανεί η διάδοσή του. Κύριος στόχος της μελέτης μας είναι οι νεοελληνικοί εθιμικοί εκκλησιαστικοί πλειστηριασμοί, στη μελέτη των οποίων θα προχωρήσουμε στη συνέχεια.

18. St. Thompson, *Motif-index of Folk Literature* 5. Indiana University Press 1955, σ. 514 αρ. X611. Πρβλ. E.W. Baughman, *A Comparative Study of the Folktales of England and North America*. Ann Arbor, Michigan 1954, αρ. X 597. 1. και X 902 και J. Balys, *Motif-Index of Lithuanian Narrative Folklore* 2. Kaunas 1936, αρ. 1868*.

19. StTh K 465. V. Chauvin, *Bibliographie des ouvrages arabes* 8. Liège 1990, σ. 107, αρ. 83. A. Wesselski, *Der Hodscha Nasreddin* 2. Weimar 1911, σ. 204, αρ. 405.

20. A. Aarne-St. Thompson, *The types of the Folktale. A classification and bibliography*. Helsinki 1964, σ. 473, αρ. 1656. Πρβλ. Ν.Π. Andrejev, *Ukazatel' Skazocnich Sjuzhetov po Sisteme Aarne*. Leningrad 1929, αρ. 2003. J. Balys, *Lietuviu Pasakojamosios Tautosakos Motyvu Katalogas*. Kaunas 1936, αρ. 1869.